

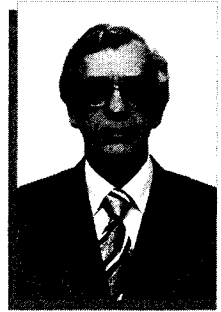
В. ТАЦІЙ

*доктор юридичних наук, професор,
академік НАН України і НАПрН України,
ректор Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

В. ТЮТЮГІН

*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Ю. ПОНОМАРЕНКО

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

УДК 343.21(477)

Проблеми стабільності й динамізму кримінального законодавства України на сучасному етапі

Аналізуються проблеми стабільності та динамізму законодавства, доводиться, що ці тенденції повною мірою виявляються і в розвитку сучасного кримінального законодавства України. Водночас наводяться приклади тих численних і подекуди хаотичних та безсистемних, недостатньо обґрунтованих, а іноді й відверто помилкових змін та доповнень,

яких зазнав Кримінальний кодекс України останніми роками і які навряд чи можуть бути виправдані виключно тенденцією до динамізму законодавства, обумовленою реальними потребами суспільного життя. На підставі аналізу ряду таких новел, а також окремих законопроектів у цій галузі робиться висновок, що законодавча реалізація кримінально-правової політики повинна здійснюватися лише на базі попередніх фундаментальних наукових розробок і експертних оцінок, має бути науково обґрунтованою, теоретично змодельованою, прогнозованою, вивіреною і апробованою.

Ключові слова: стабільність та динамізм законодавства, кримінально-правова політика, правознавча наука, законотворення, законопроект, кримінальний проступок.

Суспільне життя цілого світу, у тому числі й України, розвивається за двома контраверсійними тенденціями. З одного боку, в ньому намічаються тенденції до динамізму, що знаходить свій вияв у постійному пошуку нових форм і методів його улаштування, інноваційності економіки, істотних перетвореннях у соціальній, інформаційній, культурній, освітній та інших сферах, у появі нових технологій, бурхливому розвитку науки тощо. Однак розвиток суспільного життя не виключає і прагнення до збереження певної усталеності, стабільності, наступності, підтримання кращих надбань попередніх часів. З другого боку, суспільство прагне стабільності, що виявляється у соціальному запиті на певну незмінюваність основоположних принципів і норм, прогнозованість їх змісту принаймні на найближче майбутнє тощо. Саме ці тенденції забезпечують інколи достатньо сталий і поступовий, а часом досить бурхливий і динамічний розвиток суспільства.

Обидві ці тенденції в їх діалектичній взаємодії та протиставленні повною мірою виявляються й у розвитку українського законодавства, у тому числі й кримінального. Насамперед, воно прагнуло й прагне певної стабільності, а втім існує невідкладна потреба в його динамічності, мінливості, пристосу-

ванні до змінюваних потреб суспільного життя і нових викликів із боку злочинного середовища. При цьому стабільність і динамізм кримінального законодавства і надалі залишаються взаємопов'язаними і діалектично обумовленими його властивостями. Життя свідчить, що законодавство не може бути або тільки стабільним, або тільки динамічним, бо у будь-який історичний період розвитку суспільства і держави для нього завжди характерні обидві ці тенденції [10, с. 8–10; 4, с. 17; 16, с. 8–10]. Інша річ, що в одні періоди розвитку країни в її законодавстві превалює певна стабільність правового регулювання, в інші – динамічність, яка, однак, не виключає наступності досвіду попередніх часів [17, с. 4–5; 18, с. 72–75; 1, с. 823–827].

Цілком очевидно, що ті кардинальні економічні, політичні, соціальні і навіть культурні та ментальні зміни, які відбуваються в українському суспільстві останніми роками, викликали до життя відомий динамізм у розвитку вітчизняного законодавства, у тому числі й кримінального. Прийняття у 2001 р. нинішнього Кримінального кодексу України (далі – КК) знаменувало собою достатньо кардинальну реформу цієї галузі права і відображало той рівень, якого досягли українська наука і право-

застосовна практика у сфері кримінального права [19, с. 591–626]. Однак вже тоді не було сумнівів у тому, що цей Кодекс не лишиться незмінним в умовах триваючих і бурхливих перетворень у державі та суспільстві [15, с. 16–24]. І практика реального життя засвідчила, що так воно й сталося. За більш ніж чотирнадцять років чинності КК України (станом на 01.01.2015 р.) зміни та доповнення до нього вносилися 667 разів. За цей період КК було доповнено 87 новими статтями; повністю або частково змінено чи викладено в новій редакції 292 статті, що становить понад 65% його норм. Було виключено з Кодексу 35 статей, причому 14 з них – це ті статті, якими КК було доповнено вже після набрання ним чинності. При цьому деякі приписи змінювалися неодноразово. Наприклад, зміни до статей 96¹, 364¹, 368³ КК, тобто тих норм, якими КК було нещодавно доповнено, вносилися п'ять разів, а до таких нових статей, як 364¹ і 368² – вже шість разів. Стаття 364 КК зазнавала змін сім разів, ст. 369 КК – дев'ять, а ст. 368 КК – аж десять разів!? Зрозуміло, що такий стан речей вже навряд чи може бути пояснений виключно тенденцією до динамізму законодавства, обумовленою реальними запитами щодо змін у державі й суспільстві. Навпаки, напрошується думка про недостатній зв'язок таких бурхливих, стрімких і частих змін із реальними потребами життя, а отже, про їх невмотивованість, наукову й практичну необґрунтованість, безсистемність і можливо навіть волонтаристський характер.

Складається враження, що на законотворення у галузі кримінального права на нинішньому етапі достатньо іс-

отно і не завжди обґрунтовано впливають політичні програми, установки та переконання, а ті труднощі, які виникають у сьогоденні, почасти намагаються вирішити шляхом використання суто кримінально-правових заходів впливу. Особливо це простежується в намаганнях вирішити засобами кримінального законодавства складні політичні, економічні, соціальні, а подекуди навіть історичні й світоглядні питання [2, с. 6]. Однак при цьому не завжди береться до уваги той факт, що засоби кримінального права пов'язані з найбільш значущими обмеженнями прав і свобод людини і громадянина, а тому мають виступати виключно як *ultima ratio* у протидії лише найбільш суспільно небезпечним діям, які спричиняють істотну шкоду охоронюваним законом суспільним відносинам. Виходячи з цього, ми переконані, що законодавча реалізація кримінально-правової політики має здійснюватися лише (і виключно) на базі попередніх фундаментальних наукових розробок і експертних оцінок, повинна бути науково обґрунтованою, теоретично змодельованою, прогнозованою, вивреною і апробованою. Саме наука має виробляти та обґрунтовувати стратегію і тактику розвитку кримінального законодавства, і тільки вироблені нею ідеї і сформульовані на цій підставі пропозиції можуть ставати тим продуктом, який може отримати політичну підтримку і проведення до закону [14, с. 56–71].

Однак і українська кримінально-правова наука не стоїть на місці. Навіть за суто формальними показниками: кількістю захищених дисертацій, опублікованих монографій, наукових статей,

підручників, коментарів до законодавства та практики його застосування, проведених наукових конференцій тощо, останніми роками спостерігається доволі стрімке зростання наукових досліджень у галузі кримінального права. Звісно, за такими суто формальними (кількісними) показниками далеко не завжди можна вести мову про високу якість наукової діяльності, бо ця надзвичайно важлива проблема лежить дещо в іншій площині. Так чи інакше, але аналіз величезного масиву наукової продукції свідчить про те, що в ній піднімаються, аналізуються й осмислюються найрізноманітніші проблеми кримінально-правового регулювання й пропонуються доволі контраверсійні шляхи їх розв'язання.

Зрозуміло, що в такому розмаїтті наукових пошуків, висновків, рекомендацій та пропозицій самому законодавцеві достатньо складно буде не те що обрати якусь одну ідею чи напрям, які б доцільно було підтримати, а й навіть усі їх осягнути, проаналізувати та систематизувати. Саме тому роль своєрідного «місточка» між науковими дослідженнями й практикою законотворення мають виконувати спеціальні консультативні та дорадчі органи. Одні з них, такі, наприклад, як Інститут законодавства Верховної Ради України, працюють на постійній основі і виконують роль своєрідного «фільтра», який покликаний зупинити потрапляння до парламенту неякісних і суто популістських законопроектів [24]. Інші – такі як науково-консультативні ради при Комітетах Верховної Ради України чи спеціально створювані робочі групи щодо опрацювання окремих, найбільш зна-

чущих законопроектів – працюють переважно на громадських засадах і їхні можливості щодо ретрансляції наукових здобутків до стін Парламенту є значно скромнішими.

Так чи інакше, але саме через такі структури і саме в такому напрямі – від науки до законотворця – і мають бути налагоджені канали зв'язку та передачі інформації. Абсолютно неприпустимим є реверсивне скерування такої інформації – від законотворця до науки – коли ті чи інші політичні сили чи зацікавлені групи ставлять перед науковою спільнотою завдання обґрунтувати чи пояснити, розтлумачити, а іноді й виправдати вже прийняті ними рішення. Такий підхід абсолютно нівелює роль і значення правової науки, низводить її до прислужницького рівня, на якому вона має вчасно «уловлювати» нові політичні віяння і слідувати мінливим політичним курсам. Чи не головне наше нинішнє завдання полягає в тому, щоб чітко визначити і непохитно втримати роль і значення правознавчої науки у відносинах із владою і відлагодити згадані вище канали ретрансляції наукового знання через політичні інституції до законодавчих положень.

Широко відомо, що саме такі механізми достатньо надійно працювали і показали свою високу ефективність у період розроблення проекту нинішнього КК України. Робоча група, що була створена тоді Кабінетом Міністрів України для підготовки проекту нового Кримінального кодексу, вивчала й опрацьовувала сотні як вітчизняних, так і зарубіжних наукових публікацій, авторефератів і захищених дисертацій, десятки зарубіжних кримінальних законів,

величезний практичний досвід застосування попереднього законодавства і на цій основі пропонувала законодавцві найбільш оптимальні рішення. В окремих випадках на розсуд законодавця виносилися і альтернативні пропозиції, щодо яких не було одностайності серед науковців та практиків. І тут уже тільки політичні рішення запроваджували до життя ту чи іншу, але науково обгрунтовану ідею. На жаль, на нинішньому етапі законотворення такі механізми роботи все частіше не спрацьовують, піддаються забуттю і результатом цього стають не тільки такі закони, що засновуються на ідеях, які не пройшли належного наукового осмислення й обгрунтування, а й такі, що містять відверто помилкові положення, грубі неточності та недоречності. На жаль, доводиться констатувати, що їх прийняттю Парламентом не змогли перешкодити ні Інститут законодавства Верховної Ради України, ні Науково-консультативні ради при її комітетах. Тільки за останній рік прийнято декілька подібних законів і вони вже набули чинності, ставши частиною змісту КК.

Передусім слід назвати Закон України № 191-VIII від 12.02.2015 р. [6], яким була викладена в новій редакції санкція ч. 1 ст. 213 КК, в якій найбільш суворим із декількох альтернативних основних покарань встановлене обмеження волі «на строк до одного року». Втім відповідно до ч. 2 ст. 61 КК один рік – це *мінімальний строк* для цього виду покарання. Здавалося б, помилка не є такою вже грубою і можливо законодавець мав на увазі встановити у цій санкції абсолютно-визначений строк цього покарання – один рік об-

меження волі? Але така відповідь могла б задовольнити практику, якби не положення, що закріплені в ч. 2 і ч. 3 ст. 68 та ст. 69¹ КК, які мають *імперативний* характер і встановлюють необхідність *обов'язкового* зниження максимального строку найбільш суворого виду покарання відповідно до однієї другої або двох третин його розміру (строку). Таким чином, при їх застосуванні до особи, яка вчинила закінчений (ст. 69¹ КК) чи незакінчений (ч. 2 і ч. 3 ст. 68 КК) злочин, передбачений ч. 1 ст. 213 КК, суд буде змушений (зобов'язаний) призначати обмеження волі на строк менше одного року, що було б грубим порушенням не тільки ч. 2 ст. 61 КК, а й низки інших приписів Загальної частини КК.

У іншому випадку Законом України № 629-VIII від 16.07.2015 р. [7] у ч. 4 ст. 220¹, ст. 220² та ч. 1 ст. 365² КК було встановлене додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до *десяти років*. При цьому в ч. 4 ст. 220¹ КК воно ще й було назване «*обмеженням* права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю». У той же час відомо, що відповідно до ч. 1 ст. 55 КК максимальний строк цього виду покарання у випадках, коли воно призначається як додаткове, складає усього *три роки*, а такого виду покарання, як «обмеження права...», ні ст. 51, ні ст. 55 КК взагалі не передбачають.

Подібне «вільне» поводження законодавця з видами і розмірами покарань, що встановлюються у санкціях, з особливою значимістю актуалізує питання про співвідношення приписів Загальної

і Особливої частини КК. Не викликає сумнівів, що статті Особливої частини КК містять положення, які визначають ознаки конкретного складу злочину, а також встановлюють конкретні види та розміри (межі) покарань, що можуть бути призначені обвинувальним вироком суду за його вчинення. Однак з такого, по суті, правильного розуміння ролі статей Особливої частини КК інколи робиться неправильний висновок про те, що вони мають пріоритет перед статтями Загальної частини КК, оскільки, мовляв, співвідносяться з ними як спеціальна й загальна норми. Така позиція викликає обґрунтовану критику. На наш погляд, у дійсності статті Загальної та Особливої частини КК не співвідносяться між собою як загальні й спеціальні норми, бо для такого співвідношення необхідною умовою є спрямованість обох норм (і загальної, й спеціальної) на врегулювання того самого суспільного відношення. Норми ж Загальної та Особливої частини кримінального законодавства, хоч і регулюють, у цілому, кримінально-правові відносини, але ці відносини є різними за своїм змістом та обсягом. Якщо нормами Загальної частини КК визначаються основні положення (приписи) щодо злочинності діянь, кримінальної відповідальності та караності за їх вчинення, то нормами Особливої – регулюються конкретні кримінально-правові відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням окремих злочинів. Саме тому ці норми співвідносяться не як загальна й спеціальна, а як загальна та одинична. При цьому одинична норма, для того, щоб не виходити за межі загальної, має повністю охоплюватися нею і не повин-

на їй суперечити. Інакше одинична норма, вийшовши за межі, встановлені для неї загальною, має або увійти до кола інших загальних норм, або ж вимушена буде залишитися поза межами будь-яких загальних правил регулювання. З огляду на це, у разі суперечності між загальними нормами кримінального права (норми Загальної частини) та одиничними його приписами (норми Особливої частини) безумовний пріоритет повинні мати саме норми Загальної частини. Слід підкреслити, що з цього принципового положення (правила) виходять не тільки науковці [12, с. 117–119; 23, с. 102–110 та ін.], бо воно знаходить своє відтворення та підтвердження і у висновках (правових позиціях) Верховного Суду України, що є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень та для всіх судів загальної юрисдикції. Вирішуючи, зокрема, питання про співвідношення санкцій статей Особливої частини КК і норм Загальної частини КК, які регламентують питання покарання, Верховний Суд прямо зазначає, що «норми Особливої частини КК України мають базуватися на нормах Загальної частини цього Кодексу». Тому «...суд при призначенні покарання повинен враховувати не тільки межі караності діяння, встановлені у відповідній санкції статті Особливої частини КК України, а й ті норми Загальної частини цього Кодексу, в яких регламентуються цілі, система покарань, підстави, порядок та особливості застосування окремих його видів, а також регулюються інші питання, пов'язані з призначенням покарання, здатні вплинути на вибір (обрання) судом певних його виду і міри...». Із цих

роз'яснень вища судова інстанція робить однозначний висновок: будь-яка норма Особливої частини, що суперечить нормам Загальної частини, не підлягає застосуванню [13, с. 111–115; 171–174].

Із урахуванням викладеного описані вище колізії, що породжені законодавчими новелами 2015 р., повинні мати таке розв'язання. У санкції ч. 1 ст. 213 КК слова «або обмеження волі на строк до одного року» не підлягають застосуванню, як такі, що суперечать ч. 2 ст. 61 КК. Тому злочин, передбачений ч. 1 ст. 213 КК, карається «штрафом від тисячі п'ятисот до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років». Що ж стосується санкцій ч. 4 ст. 220¹, ст. 220² та ч. 1 ст. 365² КК, то з урахуванням положень ч. 1 ст. 55 Загальної частини КК слід вважати, що у них встановлене додаткове покарання у виді позбавлення (а не обмеження) права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох (а не до десяти) років.

Зрозуміло, що зроблені нами висновки про караність діянь, передбачених ч. 1 ст. 213, ч. 4 статей 220¹, 220² та ч. 1 ст. 365² КК, мають для судів, швидше, лише рекомендаційний характер. Тому, на наш погляд, уже сьогодні потрібно ставити питання про необхідність використання наведеного правила про співвідношення норм Загальної і Особливої частин КК не тільки в практиці застосування кримінального законодавства, а й про необхідність та доцільність його безпосереднього закріплення у КК. Вважаємо, що воно могло б бути сформульоване у вигляді нової частини

(ч. 6) ст. 3 КК, наприклад, у такій редакції: «6. У разі невідповідності між положеннями Загальної та Особливої частин цього Кодексу, застосуванню підлягають положення Загальної його частини».

Слід згадати й ще один з останніх законів про внесення змін до КК [8, с. 3], який вже викликав достатній соціальний резонанс. Йдеться про нову редакцію ч. 5 ст. 72 КК, відповідно до якої «Зарахування судом строку попереднього ув'язнення у разі засудження до позбавлення волі в межах того самого кримінального провадження, у межах якого до особи було застосовано попереднє ув'язнення, провадиться з розрахунку один день попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі».

Якщо ж судом призначене інше, ніж позбавлення волі, покарання, то зарахування строку попереднього ув'язнення в межах того самого кримінального провадження здійснюється в такому порядку. Спершу строк попереднього ув'язнення переводиться у строк позбавлення волі у тому самому співвідношенні (один день попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі). Потім визначений таким чином строк позбавлення волі переводиться в інший призначений вид покарання відповідно до співвідношень, встановлених ч. 1 ст. 72 КК (одному дню позбавлення волі відповідає один день арешту або тримання в дисциплінарному батальйоні; два дні обмеження волі; три дні виправних робіт і т. д.). Якщо ж суд призначив такий основний вид покарання, який у позбавлення волі не може бути перерахований (штраф чи позбавлення права обіймати певні посади або займатися

певною діяльністю), він зобов'язаний повністю звільнити засудженого від відбування такого основного покарання.

При цьому саме «попереднє ув'язнення» в даному разі законодавцем вилучене максимально широко, бо охоплює собою не тільки час застосування однойменного запобіжного заходу, а й час затримання особи без ухвали слідчого судді, суду; час затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання; час перебування обвинуваченого у відповідному стаціонарному медичному закладі при проведенні судово-медичної або судово-психіатричної експертизи; час перебування особи, яка відбуває покарання, в установах попереднього ув'язнення для проведення слідчих дій або участі в судовому розгляді кримінального провадження.

Цілком очевидно, що цей припис, як такий, що поліпшує становище особи, яка вчинила злочин, відповідно до ч. 1 ст. 5 КК має зворотню дію в часі. Отже, він поширюється на всіх осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання згаданим законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання. Це покладає на суди України додаткове навантаження щодо перегляду усіх вироків, якими були засуджені особи, до яких під час досудового розслідування або розгляду справи судом хоча б на один день застосовувався запобіжний захід у виді попереднього ув'язнення або вони були затримані в тому сенсі, який прирівняний законодавцем до попереднього ув'язнення. Після перерахування строку попереднього ув'язнення у позбавлення волі чи інший вид покарання, та частина строку покарання, що вже фактично відбута особою, має бути

де-юре збільшена, а частина строку, що залишилася до відбуття, – відповідно зменшена. При цьому слід особливо звернути увагу на те, що у разі, якщо після такого перерахування виявиться, що з урахуванням попереднього ув'язнення де-юре особа відбула строк покарання більший, ніж призначено вироком суду, на жодні відшкодування з боку держави за «перевідбутий строк» вона не може претендувати. Висловлене пояснюється тим, що відшкодуванню підлягає лише шкода, заподіяна особі незаконним засудженням (п. 2 ч. 2 ст. 1167, ст. 1176 Цивільного кодексу України), тоді як у даному випадку до набрання законної сили Законом № 838-VIII від 26.11.2015 р. виконання покарання здійснювалося на підставі законного вироку, який було постановлено і виконано відповідно до положень чинного на той час законодавства.

Разом із тим у цьому Законі, з нашого погляду, допущено також достатньо серйозну ваду, якою закладено можливість для корупційних зловживань. Йдеться про положення, що міститься в абз. 5 ч. 5 ст. 72 КК, відповідно до якого «При призначенні основного покарання, не зазначеного в частині першій цієї статті, суд зобов'язаний повністю звільнити засудженого від відбування такого основного покарання». Це означає, що у разі, якщо попереднє ув'язнення (в широкому розумінні, як це викладено вище) було застосоване до особи, яка вироком суду засуджена до покарань, що відповідно до ч. 1 ст. 72 КК не можуть бути перераховані (переведені) в позбавлення волі, засуджений має бути обов'язково й безумовно повністю звільнений від відбування цього

покарання. Такими покарання, зокрема, є штраф (ст. 53 КК) та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК). Таким чином, якщо особа вчинила злочин, за який передбачене виключно основне покарання, наприклад, у виді штрафу (після реформи 2011 р. їх кількість стала достатньо значною), то застосування до неї попереднього ув'язнення навіть на один день стане підставою для її звільнення від відбування (виконання) штрафу, в якому б розмірі він не був призначений. Видається, що таке положення не тільки суперечить у цілому слушній тенденції розвитку нашого кримінального законодавства в напрямі розширення можливостей застосування штрафу як основного покарання, а й є вагомим корупціогенним фактором.

Цілком очевидно, що таких, іноді досить грубих помилок, у кримінальному законодавстві дуже легко можна було б уникнути, якби належним чином спрацювали згадані вище механізми узгодження законотворчих рішень з науковими надбаннями. Наразі ці помилки вже виявлені, на них звернута увага науковців і практиків і їх, за великим рахунком, не так важко виправити. Тому зараз не так актуально стоїть питання про те, «хто винен?» у тому, що сталося, як питання стосовно того, «що робити?» для того, щоб подібне не повторювалося.

Нарешті, вважаємо за потрібне звернути увагу на недоліки не тільки вже прийнятих законів, а й на ті проекти, ідея прийняття яких наполегливо лобіюється останнім часом. Зокрема, це стосується запровадження у кримінальне законодавство так званого кримінального проступку.

Відомо, що питання про запровадження до національного кримінального законодавства України кримінального проступку, що протягом декількох десятиліть було дискусійним у науці, отримало політико-правове рішення у Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 р. (далі – КПК), який принципово розрізняє два види кримінальних правопорушень: злочин і кримінальний проступок. Не піднімаючи питання про межі впливу процесуального законодавства на зміст матеріального (кримінального) і не сумніваючись у позиції законодавця щодо запровадження відповідальності за проступок, вважаємо за потрібне звернути увагу на те, яким чином пропонується втілити цю концепцію у законодавство.

На сьогодні на розгляді Парламенту знаходиться внесений групою народних депутатів України проект закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» від 19.05.2015 р., доопрацьований від 03.06.2015 р. Вивчення цього проекту та супровідних матеріалів до нього дає підстави для невтішних у цілому висновків. І хоча цей законопроект і є черговою спробою реалізувати положення Концепції реформування кримінальної юстиції, затвердженої Указом Президента України № 311/2008 від 08.04.2008 р. щодо впровадження у законодавстві України кримінального проступку, але він має суттєві вади концептуального характеру і не відповідає ст. 22 Конституції України, визначальним положенням Концепції та принципу гуманізації кримінальної відповідальності.

Як видно із пояснювальної записки до законопроекту, його метою є реалізація державної політики щодо гуманізації кримінальної відповідальності. Утім вивчення цього законопроекту свідчить про протилежне, бо реалізація його положень може призвести не до гуманізації кримінальної відповідальності, а, швидше, до значного розширення меж криміналізації діянь, оскільки кримінальними правопорушеннями будуть визнаватися близько 100 діянь, які на сьогодні є лише адміністративними проступками, передбаченими Кодексом України про адміністративні правопорушення і Митним кодексом України, але за своїм характером не є правопорушеннями проти порядку управління (посягання на здоров'я людини, громадський порядок та інші, не пов'язані з порядком управління, цінності). За вчинення таких, незлочинних на сьогодні діянь, за пропозицією авторів проекту винний буде притягуватися вже до кримінальної відповідальності й стосовно нього буде постановлюватися обвинувальний вирок суду з призначенням покарання. Відволікаючись від усякого роду несуттєвих обмовок, слід зазначити, що таке рішення по суті означає не що інше, як виділення в межах КК ще однієї (окрім зазначених у ст. 12 КК) категорії злочинних діянь і надання статусу злочину, але лише під новою назвою – «кримінальний проступок» – тим антигромадським вчинкам особи, які на сьогодні визнаються лише адміністративними правопорушеннями. Таким чином, проектом у черговий раз пропонується вирішити питання щодо запровадження інституту кримінального проступку за рахунок

фактично повної руйнації кримінального законодавства як системного утворення, побудованого із запровадженням найважливіших для суспільства, перевірених і виправданих багатьма роками ефективного їх застосування науково-правових концептуальних положень.

Зазначений законопроект є фактично ідентичним проекту закону № 4712 від 16.04.2014 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України», який вже зазнавав докладної критики, в тому числі і авторами цієї статті [20, № 29–30, с. 10–11; № 31, с. 11–12; 5, с. 8–9 та ін.]. Новий проект також виходить з ідеї встановлення відповідальності за проступки в межах Кримінального кодексу лише з деякими відмінностями від попереднього законопроекту, які, проте, не змінюють загальної концептуальної основи цих проектів. Більше того, законопроектами як 2014, так і 2015 рр. пропонується внести до Загальної та Особливої частин чинного КК і низку інших змін та доповнень, які торкаються фундаментальних засад кримінального права. Наприклад, пропонується відмовитися від суспільної небезпечності як обов'язкової ознаки злочину, закріпити в законі положення про усвідомлення особою не суспільної небезпеки вчиненого ним діяння, а його протиправності як ознаки, що визначає форму його вини, допустити можливість призначення покарання за сукупністю злочину і проступку тощо. Вважаємо, що такі кардинальні зміни основоположних принципів застосування кримінального закону повинні готуватись та обговорюватись із залученням

фахівців-науковців, практичних працівників та всієї юридичної громадськості України. Тільки наведення концептуальних засад таких змін, ґрунтовна, докладна аргументація їх доцільності, широке обговорення запропонованих новел фахівцями науки та практики здатне сформувавши підстави для впевненості, що подібні новації є корисними та необхідними. Поспішність у таких випадках є, швидше, руйнівним фактором, аніж умовою побудови ефективної правової системи.

Виходячи з того, що законопроекти подібного роду стосуються принципових засад реформування правової системи України, при їх підготовці необхідно враховувати й історичний досвід вирішення проблеми відповідальності за проступки (Статут про покарання, що накладаються мировими судьями 1864 р.) і досвід європейських країн, деякі з яких, до речі, пішли не шляхом «механічного втілення» проступків у межі кримінального законодавства, а прийняли окремі закони про відповідальність за них (Сербія, Словенія, Хорватія, Чехія та ін.). Різні підходи вирішення цієї проблеми пропонуються і з боку українських науковців та практиків [3, с. 104–107; 9; 21, с. 12–13; 11], причому,

деякі з концептуальних моделей засновані на принципово протилежних, ніж у зазначених законопроектах, засадах і були оприлюднені для широкого обговорення юридичною громадськістю [22, с. 7–31].

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що, на нашу думку, сьогодні кримінальне законодавство України зіткнулося з реальною загрозою його неконтрольованого і безсистемного реформування, результатом чого цілком може стати не лише подальше його «захаращення» науково необґрунтованими і такими, що не викликані потребами сучасного суспільного життя положеннями, а й, зрештою, може призвести до порушення основоположних принципів, на яких воно побудоване, системних зв'язків і залежностей його приписів, що у свою чергу потягне за собою істотне зниження ефективності засобів кримінально-правового впливу на злочинність. Саме тому вважаємо за потрібне ще раз констатувати, що законодавчі відповіді на ті виклики сучасності, які постають у сфері боротьби зі злочинністю, не можуть мати виключно політичної форми, а повинні наповнюватися науковим змістом.

Список використаних джерел

1. Баулін Ю. В. Вибрані праці / Ю. В. Баулін. – Х. : Право, 2013. – 928 с.
2. Баулін Ю. В. Наука. Політика. Закон / Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко // Юрид. вісн. України. – 2009. – № 43. – С. 6, 7.
3. Борисов В. Проблеми запровадження у законодавство України інституту кримінального проступку / В. Борисов // Підприємництво, госп-во і право. – 2012. – № 9. – С. 104–107.
4. Веніславський Ф. В. Співвідношення стабільності та динамізму в конституційно-правовому регулюванні / Ф. В. Веніславський // Держ. буд-во та місц. самоврядування. – Х., 2009. – Вип. 18. – С. 15–23.
5. Задоя К. Проблеми впровадження інституту кримінального проступку в правову систему України / К. Задоя // Юрид. вісн. України. – 2014. – № 18–19. – С. 8–9.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція) : Закон України № 191-VIII від 12 лют. 2015 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2015. – № 21. – Ст. 133.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку : Закон України № 629-VIII від 16 лип. 2015 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2015. – № 43. – Ст. 386.
8. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання : Закон України № 838-VIII від 26 листоп. 2015 р. // Голос України. – 2015. – 23 груд. (№ 242). – С. 3.
9. Кримінальний проступок у доктрині та законодавстві : монографія / В. О. Туляков, Г. П. Пімонов, Н. І. Мітрицян [та ін.] ; за заг. ред. В. О. Тулякова. – Одеса : Юрид. л-ра, 2012. – 424 с.
10. Монастирський Д. А. Стабільність закону: поняття, сутність та фактори забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д. А. Монастирський. – К., 2009. – 20 с.
11. Наукове та законодавче забезпечення реалізації концепції кримінальних проступків : монографія / за заг. ред. С. В. Ківалова, В. О. Тулякова ; НУ ОЮА. – Одеса : Юрид. л-ра, 2014. – 176 с.
12. Пономаренко Ю. А. Положення Загальної частини Кримінального кодексу України, що регулюють діяльність законодавця / Ю. А. Пономаренко // Нове законодавство України та питання його застосування : тези доп. та наук. повідомл. учасн. наук. конф. молод. учених та здобувачів (м. Харків, 26–27 груд. 2003 р.) / за ред. М. І. Панова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2004. – С. 117–119.
13. Практика судів України з кримінальних справ (2009–2011) : вид. 2-ге, допов. / уклад. В. І. Тютюгін ; за заг. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Одіссея, 2012. – 504 с.
14. Правова доктрина України : у 5 т. Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тацій, В. І. Борисова. – Х. : Право, 2013. – С. 56–71.
15. Сташис В. В. Актуальні питання системи покарань за Кримінальним кодексом України 2001 р. / В. В. Сташис // Право України. – 2010. – № 9. – С. 16–24.
16. Суходубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства: поняття, співвідношення та засоби забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / І. В. Суходубова. – Х., 2013. – 20 с.
17. Тацій В. Стабільність як умова ефективності законодавства про кримінальну відповідальність / В. Тацій, В. Борисов, В. Тютюгін // Голос України. – 2013. – 5 квіт. (№ 66). – С. 4–5.
18. Тацій В. Я. Стабільність і динамізм – необхідні умови ефективності і якості законодавства України об уголовной ответственности / В. Я. Тацій, В. И. Борисов, В. И. Тютюгин // Современные проблемы уголовно-правового воздействия : межгос. сб. науч. ст. / редкол.: Е. А. Письменский (отв. ред.) [и др.] ; МВД Украины, Луган. гос. ун-т внутр. дел им. Э. А. Дидоренко, Волгогр. гос. ун-т. – Луганск : РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2013. – С. 71–84.
19. Тацій В. Я. Новий Кримінальний кодекс України в контексті сучасної кримінально-правової думки / В. Я. Тацій, В. В. Сташис, Ю. В. Баулін // Антологія української юридичної думки : в 10 т. – Т. 10. Юридична наука незалежної України. – К., 2005. – С. 591–626.
20. Тацій В. Ще одна спроба «гуманізації» кримінального законодавства України / В. Тацій, В. Тютюгін, Ю. Гродецький, А. Байда // Юрид. вісн. України. – 2014. – № 29–30. – С. 10–11; № 31. – С. 11–12.
21. Тацій В. Концепція впровадження проступку шляхом прийняття Закону (Кодексу) України про проступки (Проект для обговорення) / В. Тацій, В. Тютюгін, О. Капліна, Ю. Гродецький, А. Байда // Юрид. вісн. України. – 2014. – № 21. – С. 12–13; № 22. – С. 12–13; № 23. – С. 12–13.
22. Тацій В. Я. Концептуальная модель установления ответственности за проступок в законодательстве Украины (Проект для обсуждения) / В. Я. Тацій, В. И. Тютюгин, О. В. Каплина, Ю. В. Гродецкий, А. А. Байда // Проблемы законности : сб. науч. тр. / отв. ред. В. Я. Тацій. – Харьков : Нац. юрид. ун-т имени Ярослава Мудрого, 2014. – Вып. 125. – С. 7–31.
23. Тютюгін В. И. Соотношение норм Общей части УК Украины о наказаниях и санкций статей Особенной части / В. И. Тютюгин // Проблемы законности : республик. міжвід. наук. зб. – Х. : НЮАУ, 2006. – Вып. 78. – С. 102–110.

24. Швець В. Д. Законодавча реалізація кримінально-правової політики: аналіз законопроектної діяльності Верховної Ради України V скликання з питань кримінального права / В. Д. Швець, В. М. Грицак, Я. І. Василькевич, В. О. Гацелюк ; [вст. слово проф. Мельника М. І.]. – К. : Атіка, 2008. – 244 с.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2015 р.

Тацій В., Тютюгин В., Пономаренко Ю. Проблемы стабильности и динамизма уголовного законодательства Украины на современном этапе

Анализируются проблемы стабильности и динамизма законодательства, утверждается, что эти тенденции в полной мере проявляются и в развитии современного уголовного законодательства Украины. В то же время приводятся примеры тех многочисленных, зачастую хаотичных и бессистемных, недостаточно обоснованных, а иногда и откровенно ошибочных изменений и дополнений, которые были внесены в Уголовный кодекс Украины за последние годы и которые вряд ли могут быть оправданы исключительно тенденцией к динамизму законодательства, обусловленной реальными потребностями общественной жизни. На основе анализа ряда таких новелл, а также отдельных законопроектов в этой области, делается вывод, что законодательная реализация уголовно-правовой политики должна осуществляться лишь на базе предшествующих ей фундаментальных научных разработок и экспертных оценок, должна быть научно обоснованной, теоретически смоделированной, спрогнозированной, выверенной и апробированной.

Ключевые слова: стабильность и динамизм законодательства, уголовно-правовая политика, правоведческая наука, законотворчество, законопроект, уголовный проступок.

Tatsiy V., Tyutyugin V., Ponomarenko Yu. The Problems of Stability and Dynamism of the Contemporary Criminal Law of Ukraine

The problems of stability and dynamism of the legislation are analyzed. It's argued that those trends are fully manifested in the development of modern criminal legislation of Ukraine. At the same time, the examples of the many often chaotic and haphazard not sufficiently substantiated and sometimes frankly mistakable amendments and additions that have been made to the Criminal Code of Ukraine in recent years are given. Those amendments and additions unlikely could be justified only by tendency to dynamism of legislation due to the real needs of society. Particular, the amendments made to a numerous sanctions of articles of the Special Part of the Criminal Code that establish such maximum limits of certain types of punishments that are contrary to the provisions of the norms of the General part are considered. The bills that proposes to implement the idea of responsibility for criminal misdemeanor by its establishment under the current Criminal Code are analyzed. Their adoption could not only lead to a significant and unwarranted extension of the limits of the criminalization of conduct, but is also contrary to the general tendency of humanization of criminal legislation. On the ground of the analysis of some of those novations and some bills in this sphere there was concluded that legal implementation of penal policy can be quite effective only when it is based of the preceding fundamental researches and expert reviews, and it should be scientifically justified, theoretically modeled, predictable, verified and approved.

Keywords: stability and dynamism of the legislation, criminal policy, juridical science, legislative drafting, bill, criminal misdemeanor.